

7. Митина Л.М. Психологические особенности внутриличностных противоречий учителя / Л.М. Митина, О.В. Кузьменкова // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 3–16.
8. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
9. Проблемы рефлексии. Современные комплексные исследования. – Новосибирск: Наука, 1987. – 240 с.
10. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.

Professional formation of the teacher of the higher school is considered as the versatile, difficult determined phenomenon with specific structure and dynamics of development which it is possible to define as process of “transformation” of the person on the subject of professional pedagogical activity and life as a whole. As a leading factor in this process internal activity of the identity of the teacher of the higher school which appears in different types of a pedagogical reflection acts. The Subjektnost is defined as a leading principle of progress of professional activity as a reflective phenomenon of the personality which allows the person to define a valuable position in relation to itself and, leaving such position, to form own professional strategy.

Key words: subjectivity, reflection, professional reflection, personality ability.

Отримано: 4.02.2012 р.

УДК 159.923.2 (045)

О.М.Назарук

Молодший шкільний вік: теоретичний аналіз психічного розвитку та формування соціально адаптованої особистості

У роботі проводиться аналіз соціально-психологічних чинників формування соціально-адаптованої особистості. Розкриваються особливості психічного розвитку та становлення особистості дитини молодшого шкільного віку. Підкреслюється важлива роль найближчого

оточення – родини, у процесі формування дитиною власного світосприйняття.

Ключові слова: соціальний досвід, дезадаптивність, родина.

В роботі проводиться аналіз соціально-психологічних факторів формування соціально-адаптованої особистості. Розкриваються особливості психічного розвитку і становлення особистості дитини молодшого шкільного віку. Підкреслюється важлива роль ближнього оточення – родини, в процесі формування дитиною свого світосприйняття.

Ключевые слова: социальный опыт, дезадаптация, семья.

Проблема особистості залишається актуальною до теперішнього часу в гуманітарних науках. Гармонійна особистість має початок свого формування, яким буде цей початок залежить від первинного оточення дитини – родини, яка бере на себе відповідальність за її існування та розвиток. Кожен з періодів або етапів життя людини є неповторним, так само, як і періоди дитинства. Ці періоди дитинства у розвитку та становленні дитини можуть стати для неї незабутніми, яскравими, насиченими, повчальними, розвивальними, якщо буде турботливе ставлення з боку батьків, родини. Може цей період містити і певні травматичні для душі дитини випадки, ситуації та події, які у подальшому дорослому житті матимуть безпосередній вплив на все існування особистості. І знов таки, у більшості випадків все залежить від батьківського ставлення до дитини, від їх вчасної допомоги дитині, від особливостей спілкування з дитиною у родині тощо.

Батьки є першим соціальним середовищем розвитку дитини, яке забезпечує задоволення практично всіх її потреб, в тому числі потреби в любові та прив'язаності, безпеці та захисті [6]. Як зазначають в літературі, характеристикою “соціалізації та інтерналізації слугує не те, чи пам’ятає постійно людина про свою референтну групу (про друзів, батьків, вчителів тощо), а та реакція останньої, на яку індивід орієнтується: якщо важливим є те, чи буде покарання за дії, які не схвалюють, тоді індивід не досяг справжньої соціалізації; якщо ж людина переживає за оцінку інших щодо етичності її поведінки, то соціалізації досягнуто” [7, с. 282]. Встановлено, що “діти у більшому ступені, ніж дорослі, підпорядковують свою поведінку засвоєним етичним принципам” [8, с. 154]. На думку Л. Колберга, у дитинстві по-різному проявляються особливості моральної свідомості. І при оцінюванні неоднозначної, з точки зору етики та моралі, ситуації дитина буде орієнтуватись вже не тільки на результат вчинків людей, але й на мотиви цих вчинків, і це все починає проявлятися у дитини періоду молодшого шкільного віку.

Теоретичний аналіз особливостей психічного розвитку та становлення особистості дитини молодшого шкільного віку дозволить виокремити соціально-психологічні чинники формування соціально адаптованої особистості.

Періодизація дитинства у вітчизняній психології здійснена за типом діяльності або провідним видом діяльності (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонт'єв, В.В. Давидов). У вітчизняній психології під провідним видом діяльності розуміється та, у процесі якої відбуваються якісні зміни у психіці дітей, відбувається формування основних психічних процесів та властивостей особистості, з'являються психічні новоутворення, які характерні саме для даного конкретного віку.

Впродовж всього життєвого шляху людина є включеною у відповідні до вікового цензу види діяльності, які змінюють один одного у соціальному середовищі. Цілісна діяльність дитини специфічна для кожного її віку і визначає ті зміни в психіці, які вперше в певному віці виникають, а також "...її ставлення до середовища, її внутрішнє та зовнішнє життя, увесь хід її розвитку в даний період" [3, с. 248]. Діяльність (першого та другого типу за Д.Б. Ельконіним) може впливати на розвиток сфери мотивацій та потреб, а також на інтелектуально-пізнавальну сферу особистості. Так, діяльність першого типу включає безпосередньо-емоційне спілкування немовляти, рольову гру дошкільника та інтимно-особистісне спілкування підлітка, які за змістом та глибиною відрізняються одна від одної, але орієнтують дитину на норми стосунків між людьми. Це так звана система стосунків "дитина-суспільний дорослий" або "людина-людина".

Друга група різновидів діяльності спрямована на формування операційно-технічних можливостей дитини, яка включає предметно-маніпулятивну діяльність дитини раннього віку, навчальну діяльність молодшого школяра і навчально-професійну діяльність старшокласника. Ці означені провідні види діяльності зовні мало схожі одна на одну, але за змістом вони спрямовані на засвоєння суспільно вироблених способів дій з предметами і на засвоєння різних еталонів. Це так звана система стосунків "дитина-суспільний предмет" або "людина-рід" [8]. Переживання, які складають внутрішній план життя людини, починаючи з дитинства, являються так само важливими, як і її зовнішня активність, її діяльність.

За В.В. Давидовим [14, с. 10], у дітей молодшого шкільного віку (від 6 до 10 років) провідною є навчальна діяльність, на основі якої виникають у дітей свідомість та мислення, розвиваються відповідні їм здібності (рефлексія, аналіз, мисленнєве планування);

в цьому віці у дітей відбувається також становлення потреби та мотивів навчання.

Для молодших школярів обов'язковою, суспільно значущою діяльністю є навчання – це серйозна праця, яка вимагає певної організованості, дисципліни, вольових та інтелектуальних зусиль з боку дитини. Засвоєння знань стає основним змістом життя учня. Вимоги до дитини увесь час зростають, та явний рівень її психічного розвитку безперервно “підтягуються” до рівня вимог. Тут виникає протиріччя як рушійна сила розвитку між вимогами, які зростають до особистості дитини, до її поведінки, до пам'яті, уваги, мислення, і наявним рівнем психічного розвитку пізнавальних процесів та якостей особистості молодшого школяра.

Для того, щоб вдало використовувати наявні у дитини резерви, необхідно, по-перше, як можна швидше адаптувати дітей до роботи у школі та вдома, навчити їх вчитись, не витрачати зайвих фізичних зусиль, бути уважними, старанними. По-друге, необхідно враховувати той факт, що багато дітей приходять зі значними індивідуальними відмінностями у мотивації, знаннях, уміннях, навичках, і виходить, що одні діти надзвичайно важко засвоюють матеріал програми, інші навчаються легко, треті, яких більшість, навчаються відповідно до їх здібностей. Виникає необхідність у психологічному вирівнюванні дітей з точки зору їх готовності до навчання за рахунок підтягування тих учнів, які відстають, до тих учнів, які добре встигають.

Роль вчителя полягає у тому, щоб правильно адаптувати кожного учня класу з його очікуваннями до реалій шкільного життя, зі складностями, які щоденно у шкільному житті виникають. Не дати розчаруватись у навчанні дітям з меншою підготовкою та зацікавити дітей, які швидко виконують завдання, – це одна з задач шкільного вчителя початкових класів. Крім того, вчитель є реальним носієм суспільних вимог до дитини. Авторитет вчителя непохитний, він навчає, корегує поведінку, знайомить з моральними нормами тощо. Його авторитет – важлива передумова для навчання та виховання у молодших класах. Від нього, головним чином, залежить організація навчальної роботи і, відповідно, якість знань дітей у школі. Однак, якою буде ця організація навчальної діяльності вдома, ще такої складної для дитини, залежить від родини. Ставлення дорослих людей до обов'язків, до потреб, до бажань дитини в цей період закладає певну дисциплінованість, вміння себе організувати, керувати своєю поведінкою і т.д.

Особливою складністю для дітей шести-семирічного річного віку, які починають навчатись у школі, виявляється саморегуляція

поведінки. Навчання потребує від дітей посидючості, стриманості емоцій та регуляції природної рухової активності, зосередженості та підтримання уваги на навчальних задачах, а це у початкових класах вміють робити далеко не всі діти. Звичайно, процес становлення саморегуляції у молодшому шкільному віці ще не у всіх дітей завершений, проте здатність розуміти свою відповідальність за вчинки вже повинна бути сформована. Важливим надбанням дитини молодшого шкільного віку стає розуміння себе суб'єктом своїх дій, яке має укріплюватись протягом підліткового та юнацького віку.

Саморегуляція передбачає не лише наявність виявленого ставлення (узгодження дій з вимогами ситуації, іншими людьми), але й особистісної активності, яка є "показником", передумовою суб'єктності, особливо у дитини. Тому усвідомлення людиною своєї суб'єктності також є необхідною умовою продуктивного інтегрування подій свого життя у структуру особистого досвіду в будь-якому віці. Крім того, суб'єктність як активність у житті та діяльності і у взаємозв'язку з саморегуляцією відбивається на образі життя людини, на сформованих формах поведінки, на суб'єктивній моделі світу, а також на продуктивності та успішності різних форм життєдіяльності людини.

Навчання, його процес спочатку викликає інтерес у молодшого школяра, але без усвідомлення його значення. Вимова звуків, написання елементів літер, й ще багато чого сприймається дитиною як гра. Тільки після виникнення інтересу до результатів своєї навчальної праці формується у першокласників інтерес до змісту навчальної діяльності, до отримання знань. Саме на цій основі можна формувати мотиви учення високого соціального порядку, пов'язані з відповідним ставленням до навчальних занять. Формування інтересу до змісту навчальної діяльності, набуття надбання знань пов'язано з переживанням школяром почуття задоволення від своїх досягнень завдяки саморегуляції.

У дослідженні А.О. Прохорова [13] обґрунтовується зв'язок функціональної структури саморегуляції психічних станів з її впливом на успішність у професійній діяльності дорослої людини та у навчальній діяльності дитини-школяра. Таким чином, успішність особистості може розглядати тільки у зв'язку з діяльністю. Порівняльний аналіз стильових особливостей саморегуляції "успішних" та "неуспішних" учнів показав наявність значущих відмінностей між цими двома групами за певними структурними шкалами. Успішні у навчальній діяльності учні характеризуються: усвідомленим плануванням своєї діяльності,

реалістичністю планів, оптимальним вибором умов досягнення цілей (у поточних ситуаціях, перспективі), потребою продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення поставлених цілей. При цьому результати учнів, що мають успіхи у навчальній діяльності, значно вище результатів учнів, які мають складності у навчанні [13]. Таким чином, саморегуляція пов'язана з певними досягненнями людини у своєму діяльнісному просторі, але значущими стають процеси розуміння (власних дій, вчинків, обізнаності у предметній галузі праці тощо).

Однією з найважливіших досягнень психічного розвитку у період дошкільного дитинства – психологічна готовність дитини до шкільного навчання. Готовність дитини до школи у сфері розумового розвитку включає певний запас знань про оточуючий світ – про предмети та їх властивості, про явища живої та неживої природи, про різні боки суспільного життя тощо. Ці уявлення повинні нести якісний відбиток, бути правильними та чіткими. Вступ до школи – переломний момент у житті дитини. Це перехід до нового образу життя та умов діяльності, нового статусу в суспільстві, до нового рівня у взаєминах з дорослими та однолітками. Відбувається усвідомлення дитиною свого нового місця у системі соціальних відносин. Психічним новоутворенням являється усвідомлення дитиною себе через прийняття ролі учня, відповідно, усвідомлення ролі та авторитету вчителя (як раніше авторитету батьків у родині та вихователя у дитячому садочку), готовності виконувати шкільні вимоги.

Зі вступом дитини до школи під впливом навчання починається перебудова усіх її пізнавальних процесів. У молодшому шкільному віці розвиваються пізнавальні процеси: сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення, мовлення. З “натуральних”, за Л.С. Виготським, ці процеси до кінця молодшого шкільного віку повинні стати “культурними”. Традиційне навчання у початкових класах стимулює розвиток психічних процесів безпосереднього пізнання оточуючого світу таких, як сприйняття та увага, а також пам'ять, увага та мислення. “Чим краще розвинуті в дитини пізнавальні процеси, передусім мислення й уява, тим швидше формується в неї здатність “розміщувати” себе в реальному соціальному контексті, накреслювати свою лінію поведінки відповідно до конкретних обставин, усвідомлювати можливості свої й інших людей. Вироблення системи орієнтацій на реальне і необхідне пов'язане з перебудовою дитячої свідомості й самосвідомості. Індивідуальний досвід дошкільника допомагає забезпечити адекватне відображення реальних соціальних умов, обставин, вимог суспільства і певних груп” [5, с. 15-16].

Провідний вид діяльності – навчання, супроводжується ще не менш значущими для дитини цього віку й іншими видами діяльності – гра, праця (домашня праця), спілкування, які виконують специфічні функції у її розвитку. Без активної участі дитини у будь-якому з цих видів діяльності її психічного розвитку було б одностороннім та неповним. Навчання сприяє надбанню знань, умінь та навичок. Гра удосконалює предметну діяльність, логіку та прийоми мислення, формує та розвиває уміння та навички ділової взаємодії з людьми. Праця покращує рухи рук, укріплює практичне, просторове та образне мислення. Спілкування покращує обмін інформацією, удосконалює комунікативну структуру інтелекту, вчить правильно сприймати, розуміти та й оцінювати інших. У перших класах школи діти більше спілкуються з вчителями, проявляють до неї більший інтерес, ніж до своїх однолітків, оскільки авторитет вчителя являється для них дуже високим. Однак вже до III – IV класів зростає їх цікавість до спілкування з однолітками. З віком змінюється зміст спілкування, теми та його мотиви. У перших класах школи обирають партнера по спілкуванню, керуючись високими оцінками вчителя, успіхами у навчанні, у III – IV класах міжособистісний вибір пов'язаний з оцінкою особистісних достоїнств та форм поведінки партнера по спілкуванню. Спілкування дитини з оточуючими людьми є важливим для загального розвитку молодших школярів.

Відомо, що на формування життєвого досвіду у дошкільному віці переважно здійснювали вплив батьки, як носії соціальних норм та форм поведінки, тому в молодшому шкільному віці соціум для дитини складається з батьків, знайомих, однокласників та дорослих-вчителів. Саме спілкування, колективні форми роботи є корисними для загального розвитку дитини цього віку, сприяють вмінню встановлювати міжособистісні стосунки. “У багатьох дослідженнях ранні міжособистісні взаємодії дитини однозначно оцінюються як чинник, що визначає її подальший психічний розвиток та соціальну адаптацію” [12, с. 60]

Вік молодшого школяра 6-12 років вважається самим дивовижним етапом у становленні особистості. Це період дитинства, коли на перший план виходять “інтереси, які пов'язані з навчанням, спортом, спілкуванням з однолітками” [2, с. 42]; коли те, що відбувається, сприймається дитиною в основному як незвичайне, практично як “диво” [9, с. 50]. Головне те, що для однієї дитини таким чудом може стати прогулянка, для іншої – новорічне свято або зустріч з морем і т.д. Тематика дитячих вражень більшою частиною пов'язана з дозвіллям, оскільки навчання як

серйозна, суспільно значуща діяльність тільки з'явилась. Лише протягом декількох місяців перебування у школі дитина усвідомлює, що “від рівня виконання якої [навчальної діяльності. – О.Н.] залежить її місце серед оточуючих та її взаємини з ними” [1, с. 168].

У формуванні гармонійної особистості беруть участь різні соціальні інститути. І важлива роль в цьому процесі відводиться системі освіти, яка являє собою своєрідну ієрархію виховних та навчальних закладів з виконанням важливих специфічних функцій (розвивальних, навчальних, виховних тощо). Проте ключовим чинником для якісного проходження процесу соціалізації, набуття соціального досвіду є родинне коло. У ранньому молодшому шкільному віці саме батьки закладають основи усвідомленого ставлення до життя й до її розуміння. Через спілкування, яке має більш якісний характер за своїм змістом у молодшому шкільному віці, ніж у дошкільному, відбувається постійна реконструкція системи уявлень дитини про світ, що веде до подальшого формування життєвого досвіду.

При характеристиці цього вікового етапу життя дитини можна говорити про відкритість світу, про процес його пізнання. Дитина до шести-семирічного віку немало набула. По-перше, вона виокремилась з оточуючого (зовнішнього оточення) і самоствердилась (криза 3-х років – “Я сама”), дитина про себе заявила (дорослому світу) як про істоту відносно самостійну. По-друге, дитина першого шкільного віку вже має певний запас знань про життя у соціумі (формах поведінки, соціальні норми, моральні цінності і т.д.), закріплюється процес соціалізації. По-третє, у дитини продовжується формування уявлень про зовнішній світ, який повністю “поглинає” її своїм різноманіттям. Дитина ще зосереджена на тому, що відбувається з нею і навколо неї (її інтереси досить широкі), і це продовжується до кризи підліткового віку (де інтереси фокусуються на власному внутрішньому світі). Така відкритість до того, що відбувається є накопичуваною системою вражень та переживань, у подальшому трансформується у життєвий досвід. Дитині цього віку притаманна категоричність в оцінці дій своїх або інших людей, життєвих обставин, взагалі оточуючої дійсності. Те, що відбувається, називається нею або як добре, чудове, або як жахливе, трагічне. Лише поступово (завдяки участі дорослих) відбувається розширення меж у розумінні та оцінці того або іншого факту з життя молодшого школяра.

Дитина, за словами Л.С. Виготського, володіє ще малим рівнем інтроспекції, але взаємне спілкування дитини та дорослого допомагає їй не пасивно спостерігати за тим, що відбувається і приймати чужі

судження як свої, а пізнавати світ через переживання конкретних ситуацій і стосунків, і робити власні висновки. Дитинство – це початок, “життєвий період великого навіювання, довіри та перших сильних реакцій на неочікувані події” [15 с. 83], у роз’ясненні яких значуща роль відводиться дорослому, родині. Вчені зазначають, що дитина, яка “народилася досить здоровою, може мати серйозні відхилення в особистісному розвитку в результаті поганого сімейного оточення. Формуванню психопатичних рис особистості та невротичних проявів сприяють внутрішньо родинні конфлікти, відсутність одного з батьків, неправильні виховні впливи, рання ізоляція дитини від родини тощо” [11, с. 103-104].

Тому входження дитини в соціальне середовище з неповторними індивідуальним світосприйняттям, емоційно-ціннісним наповненням простору її існування відбувається або повинно відбуватись під керівництвом дорослого, матері. З досить раннього віку, “ще до того, як дитина починає усвідомлювати себе, вона вже відчуває ставлення до неї, відчуває себе любимою або знехтуваною. Природно, що ці враження дитина отримує перш за все у стосунках з матір’ю, оскільки зв’язок з матір’ю найбільш тісний (в перші місяці життя – симбіотичний) та емоційно насичений. Любов матері, її схвалення та повне прийняття дитини, яке проявляється у постійному контакті, ніжності та турботливому догляді, є фундаментом формування гармонійної, емоційно стійкої особистості” [11, с. 99], а значить, впливатиме і на наповнення життєвого досвіду дитини відповідними подіями та ставленням до світу, до себе. Як зазначає В.А. Роменець, для “людини спочатку відкривається світ наївної віри – згоди усього з усім, бо “колюче” різноманіття предметного світу, неповторність кожної живої істоти ще не розкриті” [15, с. 83], для дитини все тільки починається і починається з довірливого сприйняття іншого (дорослого) з усіма його особливостями. У дитинстві саме батьки закладають основи усвідомленого ставлення до життя та до його розуміння, власне, як і ставлення дитини до себе.

В колі найближчого соціального оточення дитина засвоює як моральні цінності, культурні норми (які відповідають вимогам суспільства), так і повсякденно спостерігає способи емоційного та поведінкового реагування дорослих на власні дії або інших людей (які притаманні певній родині). Це безпосередньо впливає на особистість, зокрема, на її вибір життєвої позиції, перевірка якої може відбуватись тільки в більш широкому соціальному просторі, через випробування нових форм поведінки, нових емоційних реакцій, нового ставлення до діючого, що має призвести до набуття

нових аспектів особистого досвіду. Важливим, на думку Максимової Н.Ю. [11], є засвоєння дитиною позитивного соціального досвіду, який може сприяти швидкій адаптації до оточуючого, в іншому випадку, коли з певних причин цього не відбувається, порушується процес соціалізації, зазнає деформацій “Я-концепція” дитини, формується неадекватне, негативне самоствавлення до себе.

Під соціально дезадаптованими вчені [4], [11], [16] розуміють дітей недисциплінованих, педагогічно або соціально занедбаних, важковиховуваних, з відхиленням у поведінці, схильних до правопорушень і т.п. Причини, які призводять до глибинних змін, торкаючись одночасно смислової, афективної (емоційної) і когнітивної (пізнавальної) сфер особистості, називають різні. На думку Мілютіної К.Л. та Н.Ю. Максимової, причина важковиховуваності дітей, яка є наслідком недостатнього засвоєння позитивного соціального досвіду, знаходиться в тому, що діти чинять опір педагогічному впливу дорослих-вихователів. За В.Н. Соколовою та Г.Я. Юзефовичем, причини виникнення “важких” дітей потрібно шукати в родинному оточенні, до появи яких можуть призвести як неправильне виховання та педагогічна занедбаність батьків, так і неблагополучні умови для розвитку нормальної дитини. Це підтверджується дослідженнями, в яких зазначається: “...у дітей ізоляція від матері або іншої близької людини у ранньому дитинстві може призвести до аномалій соціальної поведінки, підвищеної уразливості або збільшення агресивності і навіть до зниження інтелекту дитини” [12, с. 60].

В процесі соціалізації дитина молодшого шкільного віку набуває свій особистий досвід, тому цей процес є в житті кожного суб’єкта досить важливим. На думку С.Д. Максименка, досвід “являє собою генетичне ціле, виникає за всіма законами розвитку цілісної особистості і існує у певних формах, і змінюється ця форма існування особистості так само, як змінюються всі інші її структури. Досвід увіходить до контексту існування даної особистості і пов’язаний з лініями її розвитку” [10, с. 217]. Тому якість проходження процесу соціалізації впливає не тільки на формування активності, суб’єктності дитини, завдяки якій особистість відчуває себе здатною пізнавати, діяти та перетворювати навколишній світ, але й відображає характер цієї спрямованої активності: соціально-прийнятної або антисоціальної.

Важливо, щоб людина засвоювала позитивний соціальний досвід з його складовими (формами та способами громадського життя; характером взаємодії з людьми; соціальними норми та

цінностями). Саморозвиток особистості неможливий без становлення ціннісної системи особистості. Оскільки довірливе-недовірливе ставлення до оточуючих, проявлена активність, сприйнята відповідна реакція на власну активність може призвести до суб'єктивного сприймання та тлумачення подій, що, у свою чергу, може впливати на формування життєвої позиції людини у майбутньому, а значить і на її здатність самостійно діяти в соціальному просторі. Розвиток повноцінної особистості пов'язаний, в першу чергу, з якістю проходження процесу соціалізації, зі ступенем її довіри до навколишнього і своєї активності, з дбайливим ставленням до дитини батьків, родини. Оскільки поводитися у своєму житті, у своїх майбутніх власних ролинах діти будуть, виходячи з отриманого досвіду у родині батьків. Тому важливо, щоб у процесі розвитку, соціалізації та формування життєвого досвіду дитина проявляла власну активність, бо в іншому випадку це буде нагадувати кількісне збільшення або накопичування недиференційованих вражень без глибинної інтеграції до структур особистості.

Отже, необхідно врахувати сприйняття дитиною себе в соціальному оточенні (в колі сім'ї, однолітків, шкільному колективі), обрану життєву позицію суб'єкта, бо це все може висвітлити закономірності розуміння дітьми дійсності, соціального простору та свого значення та місця у ньому. Важливою складовою у цьому є внутрішня активність самої дитини та спрямованість її соціального оточення, що впливає на гармонійне та цілісне становлення адаптивної особистості.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М., 1968. – С. 247—292.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика /А.Ф.Бондаренко. – М.: Институт психотерапии, 2000. – 368 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти т. – Т. 4 / Л.С.Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности /И.С.Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Кононенко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): [Навч. посіб. для вищ. навч. закладів] /О.Л.Кононенко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
6. Коул М. Культура и мышление /М.Коул, С.Скрибнер. – М.: Прогресс, 1977. – 264 с.

7. Креч Д. Нравственность, агрессия, справедливость // Психология развития / Д.Креч, Р.Кратчфилд, Н.Ливсон; сост. и общ. редакция: авторський колектив сотрудников кафедры психологии развития и диф. психологи СПбГУ. – СПб: Питер, 2001. – С. 277-296.
8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: [Учебное пособие для студентов высших учебных заведений] /И.Ю.Кулагина, В.Н.Колюцкий. – М.: Сфера, 2001. – 464 с.
9. LifeLine® и другие новые методы психологии жизненного пути/ Сост. и общ. ред. А.А. Кроника. – М.: Прогресс-Культура, 1993. – 230 с.
10. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості/С.Д.Максименко. – К.: ТОВ “КММ”, 2006, – 240 с.
11. Максимова Н.Ю. Курс лекций по детской патопсихологии: [Учебное пособие] /Н.Ю.Максимова, Е.Л.Милютин. – Ростов н/Д.: Феникс, 200. – 576 с.
12. Никольская И.М. Психологическая защита у детей /И.М.Никольская, Р.М.Грановская. – СПб.: Речь, 2001. – 507 с.
13. Прохоров А.О. Функциональные структуры и средства саморегуляции психических состояний /А.О.Прохоров// Психологический журнал. – Том 26. – № 2. – 2005. – С. 68–80.
14. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В.В. Давыдова; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
15. Роменец В.А. Життя і смерть: осягнення розумом і вірою / В.А.Роменець. – К.: Либідь, 2003. – 232 с.
16. Соколова В.Н. Отцы и дети в меняющемся мире: [Кн. для учителей и родителей] /В.Н.Соколова, Г.Я.Юзефович. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

The article zeroes in on the analysis of social and psychological factors in forming socially adaptable individual. It focuses on the peculiarities of elementary school children’s mental development and becoming an individual. We highlight the role of child’s family in his / her shaping of individual perception of the world.

Keywords: social experience, absence of adaptability, family.

Отримано: 23.02.2012 р.